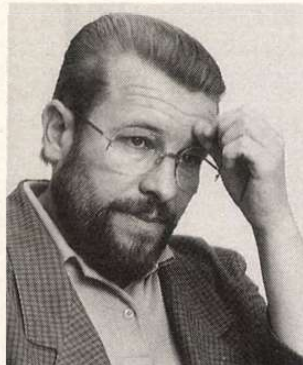

A manipuláció nagymestere

Eörsi szovjet térkép alatt

Köztudomású: az 1956-tól 1989-ig terjedő, majd három és fél évtizedet nemcsak Kádár-korszaknak, hanem akár Aczél-korszaknak is lehet nevezni. Mindenesetre ő valósította meg, munkálta manipulációs magaskolává ennek kultúrpolitikáját. Ha úgy tetszik: kiművelte a magyar értelmiség sajátos kezelésmódját. Nem Aczél György „súlycsoportja” körül folyik a vita, senki sem vonja kétségbe, hogy a legmagasabb fokon gyakorolta módszerét. Más kérdés, hogy ez milyen következményekkel járt. A múlt héten egyik jó ismerője, Fekete Sándor író mondta el véleményét. Most leánya, Aczél Anna és egy örökös ellenfele, **Eörsi István** író tesz tanúvallomást Györffy Miklósnak és Szénási Sándornak.

– Ismeretes, hogy Aczél Györgynek sok kiadatlan dokumentum volt a birtokában. Mi lesz ezeknek a sorsa?

ACZÉL ANNA: Az ő szellemének megfelelően úgy döntöttünk a húgommal, hogy amikor jogilag a miénk lesz, az MTA levéltárának adjuk az egész hagyatékot.

– A kutató, aki az úgynevezett Aczél-korszakot meg szeretné fejteni, az ön benyomásai szerint talál-e majd nagyon fontos, ismeretlen adatokat ebben a hagyatékban?

A. A.: Egészen biztos, hiszen itt kézzel írott szindarabokon, regényeken kívül gazdag kulturális levelezés is található. Sokkal kevesebb viszont a napi politika, bár persze ez is van. Ezért is rendelkezett úgy édesapám, hogy alakuljon egy kuratórium, amely – személyiségi, szerzői jogokat figyelembe véve – ötven-száz évre zárolna bizonyos papirokat.

A megtiltott szeminárium

– Megtudhatjuk-e, hogy kikből áll ez a kuratórium?

A. A.: Ha akarják, ezt majd ők közlik. Mindenesetre olyan emberekből, akiknek van kulturális és politikai érzékük ehhez.

– Egysesek úgy tudják, Aczél György emlékiratot készített. Mit tud ön erről?

A. A.: Az általa gyűjtött anyagok felhasználásával az egész korszakot, amelyben élt, fel szeretne volna dolgozni, de sajnos, csak töredékek készültek el ebből. Több száz oldalt megírt, de már nem lehetett egységes egészé, csak bizonyos korszakokról alkotott képet, amelyek legjobban izgatták. Különben több nyugati céggel tárgyalt erről, és majdnem eljutott a kiadásig, de aztán mégsem volt elégedett önmagával s a kéziratot visszavette. A kuratórium dolga lesz az, hogy átnézze, ami elkészült. Egyes részek valószínűleg megjelenhetnek, de úgy hiszem, ez sem olyan sürgős.

– Amikor ő kikerült a hatalmi centrumból és társadalmilag meglehetősen magányosan élt, noha magánemberként szinte bőbeszédűen válaszolt minden kérdésre, következetesen tartózkodott a nyilvánosságtól. Vajon miért?

A. A.: Egyrészt, mert nagyon tartott attól, hogy ne üljön fel a mai divatnak, amely szerint elég, ha csak beszélék és – finoman szólva – hazudozom. Mindig ellenőrizni akarta,

hogy jól emlékszik-e. Másrészt nem akart bántani sem élőket, sem holtakat. Izgatta persze a dolog, beszélt is róla, de amikor visszahallgatta, elolvasta, úgy érezte, nem fogta meg a lényegét a kornak vagy annak, amiről szólni akart. Magánvéleményem szerint olyannyira nem akart önéletrajzot írni, hogy egy kicsit kilúgozta belőle azt, ami a sava-borsa lett volna. Igyekezett tehát nagyon tárgyilagosan és elemzően végiggondolni ezt a korszakot.

– Ez persze szinte a lehetetlen megkísértése lett volna, hiszen ő ennek a korszaknak talán a legaktívabb részese volt. Nem került ez szóba önök között?

A. A.: A húgommal együtt épp arra próbáltuk rávenni, hogy egyszerűen írja le azt, ahogy élt. De ő inkább arra hajlott, hogy próbáljon tárgyilagos, önmagára is kívülről tekintő képet alkotni. Igazából nem tudom, hogy munkájában meddig jutott el, hiszen amivel elkészült, azt is újra meg újra átdolgozta.

– Megítélése szerint az ő személyes iratainak melyik része, mekkora hányada lesz végül megközelíthető?

A. A.: Úgy gondolom, a legfontosabb,

Aczél Anna apja foteljánál

hogy élő kortársaink személyisége ne sérülhessen. Az ezt kockáztató anyagokat persze zárolni kell. De annak, hogy az egy-egy kézirat vagy mű körüli levelezés megjelenjék és kutatható legyen, valószínűleg nem lesz különösebb akadálya.

– Mennyire foglalkoztatta Aczél Györgyöt az a harminc esztendő, amely az ő legtevékenyebb időszaka volt?

A. A.: Úgy hiszem, nagyon. Beszélgetés közben egyre-másra visszatért erre. Ezért is sajnálom, hogy arra a szemináriumra, amelyet tervezett, nem kapott engedélyt...

– Milyen szemináriumról lett volna szó?

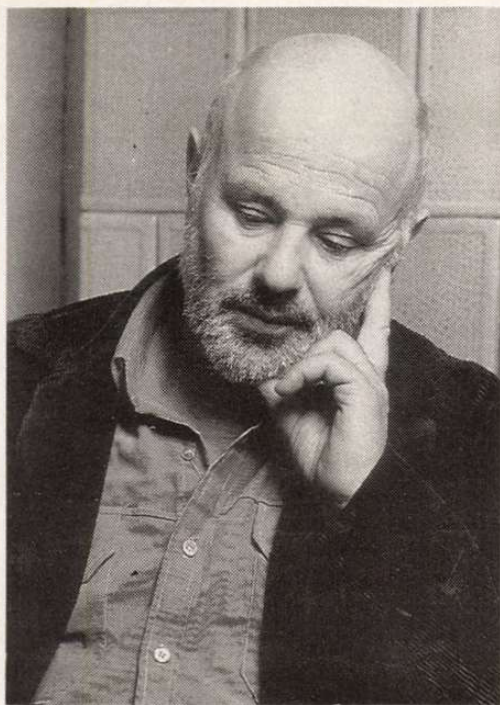
A. A.: A pécsi egyetemre hívták. Az egyetemisták minden időben főként azokat hívták meg, akik éppen vitatottak vagy problematikusak voltak. De ezt aztán az egyetem nem engedte meg. Talán azt gondolták: valami izgatás lehet ebből...

– A közvélemény annak idején arról értesült, hogy Aczél György nem vállalta a dolgot.

A. A.: Nem, ő egy másfajta vitát mondott le az infarktusa miatt. Az egyetem vezetése közölte, hogy ezt nem tartják aktuálisnak, mert depolitizálni kell az oktatást. Pesti fiatalok később itthon megkeresték, el is indult a beszélgetés, de ez aztán a betegsége miatt, sajnos, félbeszakadt.

– Ön mikor találkozott először Aczél Györggyel?

EÖRSI ISTVÁN: A hatvanas évek közepe táján. Abban az időben miniszterhelyettes volt. Szabadulásum után írt és majdnem publikált novellám közlését ő – már a nyomdában – leállította, és én ezért fölmentem hozzá tiltakozni. Az írás egy szabadult rabról szólt, aki különben nem is én voltam. De nyilván így gondolta: egy szabadult rab ne írjon szabadult rabokról. A vita során Aczél azt mondta nekem: – Nézze, Eörsi, ez akár meg is jelenthetne, de magának az a baja, hogy mindent személyekben mér fel. Magának nem személyekben kéne gondolkodni, hanem világtörténelmi folyamatokban. Világtörténelmi szempontból pedig az is teljesen mindegy – mondta ő –, hogy Aczél hülye-e vagy sem... Azt mondtam erre: – Hát, világtörténelmi szempontból az csakugyan mindegy, de az egyéni szempontomból ez a döntő. Ilyen alkudozásokra és veszekedésekre aztán még legalább tucatszor sor került. Amikor valamelyik munkámat betiltotta, máris mentem hozzá tilta-

Eörsi István: „Valójában a szemléletmódot találta tilalmasnak”

kozni. Mindig azonnal és rendkívül udvariasan fogadott, soha velem nem kiabált, nem gorombáskodott. Olyan embernek találtam, aki nagy nyomatékkal próbálja elérni, hogy az értelmiség, amelyet valamiért becsült, egyenrangú partnernek fogadja el őt.

Furceva furkálása

– Valamiféle kisebbségi érzés élt talán benne?

E. I.: A hatalom képviselőjének állandó vágya az arra, hogy őt ne csak mint hatalmat, hanem mint intellektust, mint jó és bátor embert ismerjék el. Általános tulajdonsága ez a hatalomnak, de én ezt Aczél György révén tudtam a legbehatóbban tanulmányozni. Ez a szándék minden találkozásunkon kiderült, s én a magam ironikus modorával mindig el is rontottam a dolgom. Mert a hatalomnak megvan az a tulajdonsága – és ezt nemcsak a kommunista hatalomra értem –, hogy majd mindent meg tud emészteni, csak az iróniát nem.

Olvastam, hogy halála előtt azt mondta: ketten voltak igazán tartósan elítelve, Konrád György és Eörsi István. Konrád az írásai, én a modorom miatt. Valójában természetesen a szemléletmódot találta tilalmasnak.

– Sokan Aczél kételkedését emlegetik. Azt mondják, egyszerre volt az érték öre, harcosa, fölismerője és a hatalom posztszocialistája...

E. I.: Valóban volt benne érzék az érték iránt. De volt egy nagyon rossz tulajdonsága is – lehet, hogy ezt a kereskedelmi iskolában tanulta –, nevezetesen, hogy úgy vélekedett: mindennek ára van. Tehát úgy gondolta: nincs olyan érték, amelynek ne tudná az ellenértékét. Vagyis mindenki megvásárolható. Nem feltétlenül pénzzel. Ha tehát valaki, akit fontosnak talált, beteg volt, vagy akár csak annak hozzátartozója lett beteg, az illetőt a legjobb kórházba utalta. Személyesen próbált részt venni az általa becsült emberek életének eligazításában. S mindig az a gondolat vezérelte, hogy én, aki az igazságot, a kommunizmust képviselem, a kommunizmussal (ez 1956-ban kiderült) brutálisan, tételszerűen nem élhetek. De ha magatartásommal bizonyítom, hogy a kommunizmus gondoskodó, bizonyos személyek egyéni igényeit a legmesszebbmenőkig tekintve vevő eszme, akkor különféle előnyökkel előbb-utóbb ellenfeleimet, ellenségeimet is megvásárolhatom.

– Sokan évekig azért tekintettek rá bizalommal, mert tudták, hogy az oroszok – például Furceva kulturális miniszter asszony, aki többször szorgalmazta Brezsnyevnél, Kádárnál Aczél leváltását – nem szeretik. Egy időre sikerült is kitenni a politikai bizottságból. Ez aztán olyan aurát teremtett köré – talán nem is érdemtelenül –, hogy ő azért másként gondolkodik a rendszerről.

E. I.: Egy sajátos „vonalat” képviselt, ezért őt az értelmiség kisebb rossznak tekintette. Erre aztán nagyon rá is játszott. Engem például többször kézen fogott, mint a menyasszonyát, és elvitt a falán látható óriási Európa-térképhez, és azt mondta: nézzen erre a térképre. Ez persze azt jelentette, hogy itt az óriási, vörössel feltüntetett Szovjetunió, Magyarország pedig csak egy kis szürke folt, a hóna alatt egy pattanás. Mindketten tudtuk persze, hogy ha most más lenne a térképen, hatalom híján nem volna módja, hogy odavigyen a falhoz.

Ő mindenesetre jobbat és mást akart, mint az akkori orosz kultúrpolitika. Részint ötvenhatos tapasztalatai révén rájött ugyanis arra – és ebben Kádár is szemmel láthatóan támogatta –, hogy ha csak nagyon keveset tiltunk, de ezek döntő ügyek, megnyerhetjük az értelmiséget. Ezért hát ahányszor efféle Furceva-hír szárnyra kelt, az értelmiség rettegni kezdett Aczélért. Hosszú távon azonban nagyon mérgező hatása volt ennek a politikának. Egy prostituálódott értelmiség lépett a rendszer-váltás küszöbén az új lehetőségek előterébe. Olyan értelmiség, amely nem képes sem a múltját tisztázni, sem a jövőjét. Volt párttitkárok hirtelen elmennék félfasisztáknak, elfelejtve persze, hogy párttitkárok voltak, és így tovább. Miért? Mert a legtöbb ember legbelül valamiképpen kompromittáltnak érzi magát.

Az aczéli kultúrpolitikának – és általában annak, amit kommunista ideológiának neveznek – legszörnyűbb bírálata az, ami ma történik. A fasisztoid, nacionalista, rasszista és egyéb hasonló ideológiák teljesen sértetlenül meg tudtak maradni, mert Aczél, aki az embert odakíséri a térképhez, azt is jelzi ezzel, hogy egyikünk sem akarja azt, ami a Szovjetunióban van.

Azt is mondta nekem Aczél: – Ha mi megbukunk, magát, a marxista Lukács-tanítványt még kevésbé fogják közölni. Csak nem hiszi, hogy kegyelmezni fognak magának? Ezzel a politikával nem lehetett igazi ideológiai harcot folytatni a szélsőjobboldal ellen. Ő azt szeretne volna, hogy mi ketten, a Szovjetunió térképe alatt állapodjunk meg abban, hogy ez itt még

mindig kevésbé romlott, mint az ott. És az ott tovább tenyészik és egyszer csak előtör. Ezért hát meggyőződésem: a kommunizmus kritikája nem az, amit 1989-ben gyakoroltunk, hanem amit most kell gyakorolnunk, az a kommunizmus igazi kritikája...

– Azért ebben a nagy megegyezésben Aczél nyilván más- és másképpen kezelt különféle irányzatokat, értelmiségi csoportokat...

E. I.: A legszomorúbb anekdota szerint – állítólag a Charta'77 aláírása után azt mondta volna Csoórinak: – Maga mit keres ezek között a zsidó gyerekek között? És azt mondta Hellernek: – Hát maga olyan antiszemita, mint Csoóri, ír alá közös dokumentumot? Nem tudom, igaz-e ez, de mindkettőjüktől halottam.

Aczél olyan politikát kívánt folytatni, hogy különböző csoportokat – egy kicsit a divide et impera szellemében – egymás ellen hecceljen. Az volt ugyanis a legfőbb rémlátomása, hogy az ellenzék népies és urbánus szárnya egyszer majd egyesül és elsöpri őket. Ezért is törekedett annyira arra, hogy ne engedélyezzen semmilyen önálló műhelyt.

Olyan folyóiratokat akart, amelyekben egyszerre megjelenjenek akár a legszélsőségesebb nemzetiek és a legszélsőségesebb kozmopoliták. Mert amíg így van, addig nincs igazi veszély. Úgy érzem, ő, mint annyi asszimilált zsidó, rendkívüli lelki erőfeszítéssel törekedett arra, hogy elfogadtassék nemcsak intellektuáléknak, hanem jó magyarnak is. És hát ez igen nagy csapda, mert az embernek abból kell kiindulnia, hogy az vagyok, aki vagyok, nem minősíthet tehát, hogy ki mit gondol rólam. Őt viszont a hiúsága reménytelen vállalkozásra készítette.

A frontok aztán úgy adódtak, hogy támadt egy másik kultúrpolitikus, aki a népiesek támogatójává szegődött: Pozsgay Imre. A kommunista kultúrpolitikában pedig mindenki annyit nyom, amennyit az általa a kultúrpolitika sáncái közé behozható emberek súlya. Aczél rendkívüli súlyokat hozott be. Behozta Illyést, Németh Lászlót, Déryt, Juhász Ferencet és így tovább. S egyszer csak kimerültek a készletek. A népiesek fiatal generációjához már nem tudott hozzáférni. S akkor jött valaki – s ez volt a kultúrpolitikai konfliktus lényege –, aki egy újabb, a rendszer számára különösen értékes réteg behozásával kecsgetett. E tekintetben aztán akárhogy próbálkozott – akár misén is megjelenhetett volna –, hiába tett bármit. S ez már előrevetette az árnyékát annak is, amiben most élünk.

A napló utolsó oldala

